

HÖRCSIK RICHÁRD:

A vallásszabadság és nemzeti függetlenség kálvinista gyökerei 1848/49-ben¹

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetében a *vallási és politikai szabadság* ügyeinek rendezése kiemelt szerepet kapott. Különösen az *1848. évi XX. törvénycikk* és az *1849. évi Függetlenségi Nyilatkozat* volt döntő hatással erre a küzdelemre. Rövid előadásomban arra szeretnék rámutatni, hogy mindkettőben meghatározó szerepet vittek azok a református írott és íratlan hagyományok, amelyek évszázadokon keresztül meghatározták a magyar kálvinizmus teológiai és politikai közgondolkodását. Ennek gyökerei egyértelműen a reformációhoz, Kálvin János teológiájához vezethetők vissza.

Mai tudományos szimpóziumunk helyszíne Debrecen, a *kálvinista Róma*, a szabadságharc idején az ország fővárosa, ahogy Kossuth nevezi: „*a szabadság őrvárosa*”. Református Kollégiuma pedig évszázadokon át a magyar nemzeti függetlenségért és a vallásszabadságért folytatott küzdelem egyik fontos szellemi bástyája volt. Ezért sem véletlen, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc előbb említett dokumentumai megszületésében jelentős szerepet vállaltak. Hiszen az 1848. XX. törvénycikk szövegének egy részét maga a Tiszántúli Egyházkerület közössége és püspöke munkálta ki. A Függetlenségi nyilatkozatot pedig a Református Kollégiumban fogalmazták meg. A *genius loci*, a hely szelleme – szinte magától értetődően mindkét esetben kimutathatók az előbb említett kálvinista-református jogfelfogás és történeti szemlélet alapvonalai.

¹ A „*Haza, nemzet, szuverenitás*” tudományos szimpóziumon, 2019. április 14-én, a Debreceni Református Kollégium Oratóriumában elhangzott előadás szerkesztett változata. Ezzel a tanulmányommal szeretném köszönteni a 60 éves dr. Fekete Károlyt mint professzortársamat és egyházkerületünk püspökét.

1. A kálvini gyökerek

A 16. században a reformáció megjelenésével az állam és egyház, az uralkodó és alattvalói kapcsolatában új szemlélet jelent meg Európában. Láttuk, hogy korábban a katolikus egyház a *világi hatalom isteni eredetét* hirdetve az uralkodó iránt teljes engedelmességet követelt². A világi hatalom elleni támadás az Isten elleni lázadásnak minősült. Lényegében ezt vallotta első reformátorunk, Luther Márton is. Az uralkodói hatalom isteni eredetét ugyan Kálvin János is vallotta, azzal a kiegészítéssel, hogy az uralkodók nem önmagukért, hanem a köz javára rendeltettek, s a hatalommal jogok és kötelességek is járnak.

Ez az új szemlélet abból következik, hogy Kálvin számára a végső tekintélyt nem a hatalom gyakorlóit képviselik, hanem az isteni törvény³. Az engedelmesség nemcsak az alattvalókra, hanem a felsőbbbségre is vonatkozik. Ők a letéteményesei annak, hogy a törvény közösségi haszna – *usus legis politicus*⁴ érvényesüljön a világban. Kálvin egyaránt beszél az uralkodó kötelességeiről és hatalmának korlátairól. Ha a kötelességét elmulasztja, vagy jogait túllépi, szembekerül az isteni megbízásával, uralma törvénytelené, ő maga pedig zsarnokká válik. Benda Kálmán hívta fel elsőként a figyelmet arra a tényre⁵, hogy ezeknek a kálvini kritikai tanításoknak az elterjedésével már az 1560-as években egyre gyakoribbá válik a Habsburg-uralom alatti országrészben a katolikus uralkodó számonkérése kötelességeinek elmulasztása miatt. Másrészt elismerésként is megjelenik például az erdélyi fejedelmek méltatásában.⁶

A zsarnok uralkodóval szembeni ellenállásra Kálvin két okot ismer. Az első: „[...] Isten olykor az ő szolgálói közül támaszt valakit a nyilvánvaló megtorlásra [...] bosszulja meg a bűnös uralmat [...] és szabadítsa fel az igazságtalanul elnyomott népet [...]”⁷ Így szabadította meg Isten az ő népét Mózes által a fáraók zsarnokságától. A cselekvő ellenállás másik formája, amit Kálvin a magisztrátusoknak engedélyez. Nekik nemcsak jo-

2 BENDA Kálmán: *A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára*. Helikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 3-4. sz. 323.

3 SZÜCS Ferenc: *Kálvin olvasása közben*. Válogatott írások. Kálvin Kiadó, Bp. 2016. 23.

4 JOHN HESSELINK: *Calvin's Concept of the Law*. Pickwick publications, Eugene, OR, 1992. 248.

5 BENDA Kálmán: i. m., 325.

6 BENDA Kálmán: *A kálvinizmus és a magyarságtudat kölcsönhatása történelmünkben*. Confessio, 1986. 2. sz. 6.

7 JEAN CALVIN: *Institutionis de la religion Chrestienne*. 1541. (*Corpus Reformatorum*, 32, 1159 h.)

guk, hanem egyenesen kötelességük is a zsarnoki hatalommal szemben a népet védelmezni.⁸

Ezek a kálvini tanítások a nemzeti és vallási szabadságért folyamatosan küzdő protestáns rendek, nemesek, lelkészek és egyszerű polgárok tudatában nagyon mély nyomot hagytak. Nem véletlen, hogy a Bocskai-szabadságharc alatt a rendek azt a Bocskait deklarálták „magyarok Mózesének”, aki önmagáról vallotta, hogy minden igyekezete ellenére őt Isten „mint Mózeset régen a pásztorságból, Dávidot a juhok aklából [...] a népek fejedelmévé [...] tette”⁹. Ez a küldetéstudat jelenik meg a Rákóczi-szabadságharc alatt is a protestánsok között, miközben a katolikus II. Rákóczi Ferenc mozgalmához csatlakoztak az elnyomó Habsburgok ellen. S ugyanez a gondolkodás tükröződik vissza az 1848/49-es szabadságharc protestáns fogadtatásában is. Legszebb példája ennek, amikor a Debreceni Kollégium gyakorlati teológiai professzora 1848. március 22-i beszédében történelmi párhuzamot von Mózes és Kossuth Lajos között.¹⁰ Vagy amikor Szoboszlai Pap István tiszántúli püspök az egyházkerület „hódolat nyilatkozatában” a Függetlenségi nyilatkozatról ezt mondja, „a nemzetgyűlés által szóla az Úr ítélőleg. És a magyar nép felvidultan zengé magasztaltassék föl az én szabadításomnak Istene [...] ki én érettem bosszút állt.”¹¹

A vallás szabad gyakorlásáért folytatott szellemi, politikai és fegyveres küzdelem a reformátusok számára egyenesen következett a fent idézett kálvini tanokból, és az azt „meggyökereztető” református lelkészek tanításaiból, igehirdetéseiből, hogy ezeknek a társadalmi és politikai életben is van relevanciája. Ennek világos nyomait fedezhetjük fel akár az 1848. XX. törvénycikk, akár a nemzet életében új fejezetet nyitó Függetlenségi Nyilatkozat kapcsán.

8 Institutio, IV. 20. 31.

9 BENDA Kálmán: *Habsburg politikai és rendi ellenállás a XVII. század elején*. Történelmi Szemle, 1970. 424.

10 GÁBORJÁNI SZABÓ Botond: *A „Kossuth a magyarok Mózesé” toposz történelmi háttere*. Debreceni Szemle, 1998. 3. sz. 342.

11 *Hódolat-nyilatkozata a tiszántúli helvét egyházkerületnek*. Alföldi Hírlap, 1849. június 21.

2. Az 1848. XX. törvénycikk

Az 1848. XX. törvénycikk társadalmi igényeknek kívánt eleget tenni a forradalmi követeléseknek megfelelően. A márciusi ifjak által fogalmazott „12. pontban” a negyedik helyen állt: „Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.” Jól tükrözi a törvény protestáns fogadtatását a PEIL vezércikke: „A feltámadásnak hármass ünnepeit üljük a napokban [...] a szabadság diadalmasan tördelvén szét a szolgaság lánczeit, magasabb életet áraszt és ébreszt mindenütt... A legújabb törvénycikk a vallás dolgában egyik szüleménye a ránk virradt azon szabadságnak, mely a lelkiismeretről s az istentiszteletről leoldá a bilincseket.”¹²

A protestánsok évszázados küzdelme és kívánsága teljesült a törvényvel. Hiszen a vértelen ellenreformáció évtizedeiben reménytelennek tűnt ügyük. Azonban az 1791. évi XXVI. törvénycikk elfogadásával új remény nyílt számukra, amely a reformkori országgyűléseken kapott új lendületet. Jól ismerjük az 1825-től rendszeresen tárgyalt vallásügyi kérdések országgyűlési vitáit. A fő akadályt a vegyes házasságok, a reverzálisok és az átterések jelentették. A korszak szabadelvű közhangulatát jól jellemezte, hogy a protestáns követekkel együtt léptek fel a liberális katolikus társaik, együtt emelték fel szavukat a visszaélések ellen. A református Kölcsey Ferenc írja naplójában: „Mikor a linczi békét és a bécsi szerződést még vérrel kellett küzdeni, ki merte volna jövendőlni, hogy 1833-ban a magyarországi gyűlésen a Luther és Kálvin fiai hallgatva nézik, míg Pázmán hitének sorsosi érettünk egymással vetekedve szólnak.”¹³

Debrecen és a Tiszántúli Egyházkerület élen járt a törvény kimunkálásában. Az általuk készített javaslatok „egyértelműen kihatottak a törvény előkészítésére és megszövegezésére” – fogalmaz Bereczki Lajos.¹⁴ Szoboszlai Papp István püspök egyházkerületi közgyűlést hívott össze 1848. március 22–23. napjaira, ahol többek között egy tíz pontból álló „kérelemlevelet” állítottak össze, amit eljuttattak az országgyűléshez. E beadványnak legtöbb pontja – szó szerint is – beépült a törvény szövegébe.

A beadvány kísérőszövegében megjelenik: a reformátusok „háromszázados szenvedései” fogalma, ami jól tükrözi a kor református történelemszemléletét. Nem véletlen, hogy a Kollégiumban három nappal később például Péczely professzor beszédében is a „háromszázados bilincsekről” szónokolt

12 BEREZKI Lajos: *A vallási jogegyenlőség és az egyházi szövetségek teljesítésének ügye az 1848-as törvények tükrében*. Református Tiszántúl, Debrecen, 1999. április, 4.

13 Uo. 5.

14 Uo. 2.

az ifjúságnak. Nos, ebből a látásmódból bukkan fel a Kossuth által fogalmazott Függetlenségi Nyilatkozatban a „*folytonos szenvedés három százada*” kifejezése. Gáborjáni Szabó Botond hívta fel a figyelmünket arra, hogy Kossuth tudatosan építkezett erre az alapra, politikai erőforrásként számolt a protestáns hagyománnyal: „*a néphez szolani kell, es fel kell rázni kebeleben a múltak emlékezetének húrjait.*”¹⁵

3. A Függetlenségi Nyilatkozat

A vallásszabadság is azon vívmányok közé tartozott, amelyeket veszélybe sodort a Habsburg-dinasztia birodalomépítésre irányuló, ekként a nemzet szabadsága ellen irányuló politikája. A szabadságharc során, végül különösen az olmützi alkotmány kiadását követően egyre inkább egyértelművé vált, hogy kompromisszumos megoldás a két fél között nem jöhet létre, a Függetlenségi Nyilatkozat tehát egy, a vázolt helyzet rendezésére irányuló eszköz volt. A Függetlenségi Nyilatkozat szövegének elemzésére már többen is vállalkoztak a történettudomány művelői közül, azonban arra még kevesen tettek kísérletet – ha egyáltalán –, hogy ezt a szöveget az egyházaknak a világi uralomra vonatkozó elvei, a zsarnokok elüldözésére vonatkozóan megállapított kálvini tételek felől vizsgálják. Ezeknek az elveknek az érvényesülését, vagy csupán beszívárgását a Függetlenségi Nyilatkozatba annak elkészítésében közreható emberek írásain, munkásságán keresztül lehet vizsgálni. Annak érdekében tehát, hogy jobban megérthessük a Függetlenségi Nyilatkozatot,¹⁶ ejtsünk szót előbb annak megszövegezőiről is. Mint ismeretes, Kossuth Lajos 1849. április 14-én a Nagytemplomban tartott beszédének pontjait közfelkiáltással szavazta meg a nemzetgyűlés, így e „*nyilatkozvány*” megfogalmazását utóbb kellett elvégezni. E célból a képviselőházból Kossuth Lajos mellett Szacsvey Imre és Gorove István, a felsőházból Horváth Mihály és Hunkár Antal kapott felhatalmazást, ám tudjuk, hogy

15 GÁBORJÁNI SZABÓ Botond: Kossuth és a debreceni reformátusság. In: *Kossuth és az egyházak. Tanulmányok*, szerkesztette KERTÉSZ Botond, Luther Kiadó, Budapest, 2004. 110.

16 Kossuth Lajos összes munkái / Kossuth Lajos összes munkái XIV. / Kossuth Lajos 1848/49-ben IV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Második rész 1849. január 1. – április 14. 529. Debrecen, 1849. április 14–19. A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata. www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-január-1-aprilis-14-12A3F/529-debrecen-1849-aprilis-1419-a-magyar-nemzet-fuggetlenségi-nyilatkozata-15068/

az első fogalmazványt Kossuth készíthette el április 14-ről 15-re virradó éjszaka. Az „ötös” fogalmazó bizottság 15-én már összeült, a Nyilatkozat pedig 16-án nyomdába került, az így elkészült szövegen a képviselők már csak apróbb változtatásokat ejtettek az április 19-én történt elfogadást megelőzően.¹⁷ Milyen emberek vettek tehát részt a szövegezésben, mi határozta meg az ő gondolkodásukat e tekintetben?

Mint ismeretes, Kossuth Lajost evangélikusnak keresztelték a zempléni Tállyán, bár az erről szóló anyakönyv sajnos elveszett. Még kisdedként, 1803-ban Olaszliszkára, majd később, 1808-ban Sátoraljaújhelyre költözött vele családja, és itt is végezte el az elemi iskolát a piaristáknál. 1816-tól 1819-ig azonban az Eperjesi Evangélikus Kollégiumban tanult, majd pedig egy évet töltött a Sárospataki Református Kollégiumban,¹⁸ ahol jogot tanult Kövy Sándor professzornál. Kijelenthető tehát, hogy Kossuth Lajos protestáns nevelést kapott, és a Sárospatakon folytatott tanulmányai során behatóan megismerhette a református egyháznak a világi uralommal kapcsolatos elveit.

Amennyire könnyen igazolhatók a protestáns gyökerek Kossuth esetében, oly nehézséget okoz ez a többi szövegező tekintetében. Szacsvey Imre régi székely római katolikus család sarja,¹⁹ Gorove István pedig – a neve alapján – örmény származású lehet.²⁰ Horváth Mihály római katolikus püspök volt,²¹ Hunkár Antalt továbbá a rendelkezésünkre álló források szerint római katolikusnak keresztelték²² – a Függetlenségi Nyilatkozatot szövegező bizottságban tehát a tagok többsége még csak nem is tartozott protestáns gyülekezethez, így a kálvini tanok megjelenése általuk nem volna igazolható. Ezek a tények azonban nem szólnak Kossuth nézeteinek érvényesülése ellen, hiszen kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk annak a ténynek, hogy a Nyilatkozat alapjául szolgáló fogalmazványt Kossuth Lajos készítette el.

17 DANKÓ Imre: „Követeink ülnek már a Nagy Templomban”, 150 éves a Függetlenségi Nyilatkozat. Nagytemplomi Gyülekezeti Élet füzetek 4. Debrecen, 1999. 16kk.

18 DIENES Dénes: *Kossuth Lajos és a Sárospataki Református Kollégium*. 1. o. <http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/02/kossuth.pdf>

19 FLEISZ János: *Szacsvey Imre (1818–1849), az elfeledett vértanú*. In: Bihari Diéta VI. 19. <http://biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2011/10/BD6-07-Fleisz-J%C3%A1nos-az-elfeledett-v%C3%A9rt-szacsvey.pdf>

20 Ștefan S. GOROVEI: *Moldvai örmények Erdélyben, Magyarországon és a nagyvilágban* (Esettanulmány). 59. http://epa.oszk.hu/03600/03610/00002/pdf/EPA03610_turul_2018_2_052-063.pdf

21 *Százhuszonöt éve halt meg Horváth Mihály*. 2003. augusztus 18. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=537>

22 HUDI József (szerk.): *Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai – A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések* 6. (Pápa, 2004) 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PRGYK_Fk_06/?pg=7&layout=s

Kossuth parlamenti beszédeiben már 1848-ban is visszaköszön számos olyan gondolat vagy jellegzetes kifejezés, ami végül a Függetlenségi Nyilatkozatba is bekerül.²³ Többen szólnak arról is, hogy a szöveg történelmi jogi érvkészlete alapján az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat hatása fedezhető fel a szövegben. Ezek azonban nem teszik egyértelművé, hogy a kálvini elv következtében – vagyis, hogy „a törvény néma felsőbbtség, a felsőbbtség pedig élő törvény” – mi a helyes útja az ideális állapot helyreállításának, vagyis, amelyben a fejedelem „a hazának atyja, a népnek pásztora, a béke őre, az igazság védője, az ártatlanság bosszúállója.”

A Függetlenségi Nyilatkozata hosszan részletezi a Habsburg-ház által elkövetett törvénytelenégeket: „*hiában volt minden újabb kötés; minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy újabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha nem változott háromszáz éven át.*” A detronizáció okai közé számláltatik egy királyi család estében az, „*ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkeztek; ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak; ha erőszakkal eldarabolja s megcsönkítja az ország területi épségét, melyet fenntartani megesküdött; ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.*” Ezeknek az okoknak az egyike is „*elég bűn arra, hogy a dinasztia a trónt elveszítse. A Habsburg-Lothringeni ház példátlan hitszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el, s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, kegyetlenség, a népjognak oly lábbaltapodása kiséretében, hogy e bűneinek históriája felett elborzad az emberiség.*”

A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata tehát egyértelmű diagnózist ad és kimondja a detronizációt, ugyanakkor nem feltételezi, hogy a kormányzóvá tett Kossuth az Isten által adott „*egyéni megoldás*” lenne, a Teremtő „*az ő szolgálói közül*” támasztott volna nyilvános bosszúállót a magyar Mózes személyében! A szövegben sokkal inkább a kálvinizmus igazi megoldása, a „*közösségileg felhatalmazottak rendteremtése*”, Tőkéczi szavaival a magisteriális reformáció kerül előtérbe²⁴ – a nemzetgyűlés, mint a néptől szerzett felsőbbtség áll a király önkényével szemben. A Nyilatkozat azon mondata, mely szerint „*a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot*

23 GÁBORJÁNI SZABÓ Botond: A Függetlenségi Nyilatkozat előzményei, elfogadása és hatása. 3.

24 TÖKÉCZI László: Kálvin hatása a magyarságra és a magyar politikára. 369.

elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve [...] az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő Habsburg-Lothringeni házat Isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk”, valójában annak bizonyítéka, hogy a nemzetgyűlés magának a nemzetnek a veszélyeztetését látva fordul csak szembe az uralkodóval, még ha ez a közbelépés az uralkodói jogoktól való megfosztással is jár – e helyzetben szükségszerűen.

Azok a trónörökösök ugyanis, akik a „*nemzettel koronázási alkukötésre [nem] léptek s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, Szent István koronájával*” nem koronáztattak meg, azok Magyarország törvényes királyaivá sem válhatnak. Az ifjú Ferenc József főherceg azonban „*megtagadva mindent, ami Isten s ember előtt szent*”, „*kiálította, hogy Magyarországot [...] fegyverrel hódítandja meg, s hogy élte feladatának ismeri azt ezredév óta fenntartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.*” Ilyen körülmények között az ellenállás módja csak a trónfosztás lehet, a magyar nemzet másképp nem tudja egyértelművé tenni, hogy a jogtipróknak nem lehet hatalma fölötte.

Erősíti a magisterialis reformáció előtérbe helyezését az is, hogy a Nyilatkozat nem Istentől küldött személyre, hanem magára az Isten által adott törvényre mint fundamentumra építkezik. Erre tekinthetjük bizonyíték-ként például azt a fordulatot, mely szerint „*az örökkévaló Isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetősége megszűnt, s tartozunk Isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilizáció érdekeinek, hogy e hitszegő dinasztia a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át Isten ítéletének s a közvélemény, morál és becsület utálatának.*” Ugyanígy szól az egyes határozati pontok közvetlen bevezetésére szolgáló szövegrész is: „*az örökkévaló Isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tetteleg bebizonyított erejére támaszkodva, [...], ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk*”.

A Függetlenségi Nyilatkozat 4. pontja is egyértelműsíti, hogy a törvényes rend kialakításában a nemzetgyűlés szerepe nélkülözhetetlen: egyrészt az ország jövődő kormányrendszerének részletes megállapítása mellett a nemzetgyűlés hivatott megválasztani azt a személyt – jelen esetben Kossuthot –, aki e döntés meghozataláig kormányzó elnökként a közös ügyeket vinni lesz hivatott.

Kérdés, hogy mi indíthatta Kossuth Lajost, a Nyilatkozat eredeti szövegének alkotóját arra, hogy ezeket a kereteket jelölje ki – főképpen, ha azzal is tisztában vagyunk, hogy sem a szövegező bizottság, sem pedig a nemzetgyűlés nem módosította az eredeti fogalmazványt elveiben vagy szerke-

zetében, „*azt csak pontosabbá, szabatosabbá akarták tenni*”,²⁵ vagy „*a Kossuth tollát vezető nemes felindulást akarták tompítani*”. Gondolhatunk itt a politikai kompromisszumokra – számos ellenzője volt a detronizációs javaslatnak, részben a honvédsereg tisztikarában, részben pedig a képviselők között is, akik végül az ünnepi hangulatban nem mertek ellentmondani a fellelkésült tömeg előtt beszélő Kossuthnak.²⁶ Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy Kossuth a haza ügyét mindig Isten bizodalmaiba és a nemzet fiainak kezébe helyezte, bizonyítják ezt beszédei, írásai korábról is: „*Isten a mennyekben, ki az igazságnak Istene vagy! a te boszuló karod bélyegezze meg az örök ítélet bélyegével azt, a ki vétkes!*” Továbbá „*ha van Isten az egekben, a magyar nemzetnek győzni kell ennyi istentelenség, ennyi hitszegő gaz áruló bűnök ellen*”, írja Debrecenben 1849. január 20-án hivatalos tudósításába a nemzethez.²⁷ Szegeden, 1849. július 14-én az általános népfelkelésre felhívó kiáltványában azt írja, hogy a „*mindenható bosszujának isteni fegyvere máris pusztítja vad ellenségeinket. [...] Mert azért vezérelte be a magyarok teremője őket e földre, hogy itt sirjokat találják. Kiket közülük a mennyei csapás nem öl meg, azokat vitéz fegyvereink ejtik el. Hazafiak! ott villog elől az égi pallos, mellynek láthatlan ereje a döghalál képében irtja barbár ellenségeinket; kövessétek ez intő jelt Isten, a szabadság Istene maga megy elől példával.*” A fenti sorok értékelhetők lehetnének úgy is, minthogy a külső bosszúállót nem az Isten támasztja – akár belülről, akár kívülről –, hanem Isten maga vezeti a jó ügyért folyó harcot, ám ez szükségszerűen fogalomzavarra vezetne, hiszen az isteni egyetemesség miatt itt nem beszélhetnénk egyéni megoldásról.

25 Kossuth Lajos összes munkái / Kossuth Lajos összes munkái xiv. / Kossuth Lajos 1848/49-ben iv. Kossuth Lajos az országos honvédelmi bizottmány élén, második rész 1849. január 1. – április 14. 529. Debrecen, 1849. április 14–19. A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-január-1április-14-12A3F/529-debrecen-1849-április-1419-a-magyar-nemzet-fuggetlenségi-nyilatkozata-15068/>

26 GÁBORJÁNI SZABÓ Botond: *A Függetlenségi Nyilatkozat előzményei, elfogadása és hatása*. 2.

27 Debrecen, 1849. január 20. Kossuth hivatalos tudósítása a nemzethez a szabadságharc igazságos voltáról, a császáriak rágalmairól és az árulók megbüntetéséről. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-január-1április-14-12A3F/92-debrecen-1849-január-20-kossuth-hivatalos-tudositasa-a-nemzethez-a-szabadsagharc-igazsagos-voltarol-a-csaszarialak-ragalmairól-es-az-arulok-megbu-131A5/?list=eyJmaWx0ZXJzLjogeyJNVSI6IFsiTkZPXC0tPTllfS29zc3V0aF8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiSXN0ZW4ifQ>

Az egyes függetlenségi törekvésekkel kapcsolatban a kálvini tanok megjelenése korábban azért nem merült fel, mert a tudomány művelői szerint nagyobb jelentősége volt az Aranybullára való hivatkozásnak, mint a visszafogott értelmezésért kiáltó kálvini elvnek. Ez a megközelítés jelenik meg a Függetlenségi Nyilatkozatban is: a hangsúly a *Pragmatica sancti*ón, és annak be nem tartását tükröző az 1848/49-es szabadságharc során elkövetett törvénytelenések felsorolásán van. Új elem azonban az a szemlélet, ami a nép és az uralkodó viszonyát azáltal láttatja kölcsönösnek és kiegyenlítettnek, hogy az Istent egyértelműen ezek fölé helyezi, vagyis általa biztosítja az uralkodó és a nemzet közötti partneri kapcsolatot.

Mi következik tehát ebből? A Függetlenségi Nyilatkozat legmélyebb rétegeiben, a protestáns Kossuth gondolkodásán átszűrve – megjelent a kálvini gondolat, ez az, ami igazán különleges és kivételes ebben a történelmi dokumentumban!